

Miljana Marić Ognjenović
Filozofski fakultet,
Univerzitet u Novom Sadu

Sanja Polić Penavić
Fakultet političkih nauka,
Univerzitet u Beogradu

Nevenka Žegarac
Fakultet političkih nauka,
Univerzitet u Beogradu

miljana.maric.ognjenovic@ff.uns.ac.rs.

UDC: 347.63(497.11)

Originalni naučni rad

Primljen:10.09.2022.

Prihvaćen: 17.12.2022.

DOI: [https://doi.org/10.53406/
kd.v10i2.53](https://doi.org/10.53406/kd.v10i2.53)

PRIKAZ PRIMENE PROGRAMA PODRŠKE POZITIVNOM RODITELJSTVU NEVLADNIH ORGANIZACIJA U NOVOM SADU I BEOGRADU

Rezime: Cilj ovog rada je mapiranje i analiza programa podrške pozitivnom roditeljstvu koji se realizuju u okviru nevladinog sektora u lokalnim zajednicama gradova Beograd i Novi Sad kako bi se procenila dostupnost savremenih programa podrške deci i porodicama. Pretraživanjem na platformama UNICEF-a, MODS-a, CPD, SOS-Dečija sela Srbija mapirano je ukupno jedanaest programa koji su analizirani upotrebnom desk analize. Na osnovu korišćenih indikatora dobijeni su rezultati da nevladin sektor u navedenim lokalnim zajednicama realizuje usluge pozitivnog roditeljstva koje za cilj imaju jačanje i razvoj kompetencija roditeljstva, a obuhvataju veštine za podsticanje odnosa roditelj/staratelj - dete, vaspitanje i disciplinovanje, prepoznavanje i odgovaranje na potrebe deteta, kao i stimulaciju razvoja deteta. Programi se realizuju u grupi roditelja/staratelja u trajanju od nekoliko nedelja, sadrže edukativni i iskustveni deo i temelje se na podučavanju, dok se intenzivnije intervencije često ne koriste. Podaci o efektima programa i broja korisnika izostaju. Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da se u okviru nevladinih organizacija nastoje razvijati i unaprediti veštine pozitivnog roditeljstva, što je u skladu sa socijalnim politikama i značaju koje pozitivno roditeljstvo ima za najbolji interes deteta. Međutim, nedostaje evaluacija programa i kontinuirani monitoring, kako bi razvijali praksu zasnovanu na dokazima.

Ključne reči: pozitivno roditeljstvo, roditeljske kompetencije, programi podrške, nevladin sektor, desk analiza

Uvod

Među istraživačima postoji konsenzus da roditeljstvo predstavlja složen koncept koji uključuje elemente: subjektivni doživljaj roditeljstva, roditeljsku brigu i roditeljske prakse (Čudina-Obradović i Obradović, 2003). U kontekstu važnosti roditeljstva za život deteta istraživači su na različite načine opisivali roditeljstvo sa ciljem istraživanja posledica roditeljskih ponašanja i aktivnosti koje dovode do pozitivnih ili negativnih efekata po razvoj deteta.

Roditelji unutar porodice imaju ulogu koja uključuje brigu o dobrobiti i celokupnom rastu i razvoju deteta. Oni kreiraju kontekst unutar porodice gde dete ima priliku da gradi i razvija svoj identitet, da se oseća sigurno i bezbedno, voljeno, i da se o njemu brine. Stoga porodice, a unutar njih roditelji, jesu najveći izvor podrške sa jedne strane, a sa druge strane, pod uticajem delovanja različitih rizik faktora po porodicu, mogu biti izvor „štete“ za dete i njegov rast i razvoj. Dobrobit i blagostanje deteta stoga umnogome zavisi od blagostanja roditelja, što govori o važnosti podrške i ulaganja u razvoj roditeljstva i roditeljskih kompetencija za staranje o detetu.

Pozitivno roditeljstvo

Konstrukt „pozitivno roditeljstvo“ koristi se poslednje dve decenije kao sastavni deo podrške u politikama i praksama prema porodici i roditeljstvu. U Evropi politike prema porodici tradicionalno su deo širih politika koje uključuju zapošljavanje, socijalnu zaštitu, balansiranje profesionalnim i porodičnim životom, obrazovanje, stanovanje i zdravstvenu zaštitu, kako bi se obezbedila zaštita porodica, posebno onih koje su izložene različitim rizicima.

Od devedesetih godina prošloga veka politike prema porodici posmatraju se kao deo strategija čiji je cilj prevencija rizika i ulaganje u „ljudski“ ili „socijalni kapital“, unapređenje „šansi“ budućih generacija kroz podsticanje porodičnih snaga i potencijala, unapređenje roditeljskih kompetencija, kao i brojnim drugim strategijama (Greens & Vandenbroek, 2012). Kompetencije roditelja da se adekvatno staraju o deci smatraju se važnim resursom za razvoj pojedinca kao građanina i za društvo kao celinu. To, uz prepoznavanje prava deteta u Konvenciji o pravima deteta koja označava roditelje kao primarne odgajatelje dece, a države kao odgovorne za podršku roditeljima i porodicama (KPD, 1991), a podrška porodici se odskoro konceptualizuje kao pravo deteta (Donlan, Zegarac, Arsić, 2020), kao i saznanja vezana za važnost najranijeg perioda u životu deteta (Duncan, Brooks-Gunn & Klebanov, 1994; Black et al., 2017; Britto et al., 2017) i delotvornost i ekonomičnost ranih intervencija (Small, Cooney & O’connor, 2009), kreira prostor za modernizaciju i redefinisavanje roditeljstva i razvoj programa podrške porodici i roditeljstvu širom Evorpe.

U okviru Preporuke 19, Savet Evrope je 2006. godine usvojio politiku podrške pozitivnom roditeljstvu (Council of Europe, 2006). Roditeljstvo se u okviru preporuke označava kao aspekt javnih politika u oblasti porodičnih odnosa i prepoznaje se potreba za podrškom roditeljima u kreiranju konteksta za pozitivno roditeljstvo u skladu sa pravima deteta. U okviru navedenog dokumenta pozitivno roditeljstvo definiše se kao negujuće, osnažujuće i nenasilno ponašanje roditelja, koje uvažava

potrebe i usmerava ponašanje deteta, što obuhvata i postavljanje granica kako bi se omogućio puni razvoj deteta (Council of Europe, 2006).

Na osnovu navedenog, moglo bi se reći da konstrukt pozitivnog roditeljstva uključuje poželjne karakteristike i kompetencije roditelja, za koje postoje istraživački dokazi da dovode do pozitivnih efekata u razvoju deteta.

Istraživanja pokazuju da su kompetencije roditelja, okarakterisane kao pozitivno roditeljstvo, povezane sa brojnim aspektima tokom rasta i razvoja deteta, kao što su manji broj eksternalizovanih poteškoća, bolja samokontrola u ranom detinjstvu (Amato & Fowler, 2002; Moffitt, 2003), manja verovatnoća zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, bolje mentalno zdravlje, bolje razvijene socijalne kompetencije, kao i pozitivniju sliku o sebi u adolescenciji i kasnije (Amato & Fowler, 2002). Sa druge strane, nalazi istraživanja ukazuju da karakteristike deteta, koje uključuju temperament deteta, jezičke i kognitivne sposobnosti, kao i eventualni problemi u ponašanju koreliraju sa verovatnoćom da roditelji razviju i unapređuju kompetencije pozitivnog roditeljstva (Fuligni & Zhang, 2004; Kendler, Sham & MacLean, 1997; Verhoeven, Junger, Van Aken, Deković, & Van Aken, 2007). Na primer, deca sa više pozitivnih efekata imaju tendenciju da razvijaju interakcije roditelj–dete koje karakteriše više pozitivne i tople razmene u odnosu na decu koja ispoljavaju više negativnih efekata (Deater-Deckard & O'Connor 2000; Norona & Baker, 2017). Takođe, longitudinalne studije pokazuju da adolescenti koji su rasli u porodičnom okruženju koje karakteriše pozitivno roditeljstvo pokazuju bolje mentalno zdravlje (Tabak & Zawadzka, 2017).

Kako bi se utvrdila etiologija pozitivnog roditeljstva, rađene su genetičke studije. Nalazi ovih studija pokazuju da postoji aditivni efekat okruženja i genetskih faktora kada su u pitanju kompetencije pozitivnog roditeljstva (Plomin, DeFries, McClearn, & McGuffin, 2000; Neiderhiser et al., 2004; Kendler & Baker, 2007), što ukazuje da postoji određeni genetski potencijal da se razviju kompetencije roditeljstva koje možemo okarakterisati kao pozitivno roditeljstvo, a da od podsticajnosti okruženja zavisi da li će se navedene kompetencije razviti. Navedeni rezultati govore nam o mogućnosti razvoja roditeljskih kompetencija i ukazuju na važnost podrške u njihovom razvoju.

Programi podrške roditeljstvu

Kao što je ranije navedeno, podsticajnost okruženja pokazuje se kao važan činiac razvoja i unapređenja roditeljskih kompetencija. Jedan od vidova kreiranja podsticajnog okruženja koji može ponuditi priliku za razvoj i unapređenje navedenih kompetencija jesu programi podrške.

U obuhvatnom pregledu politika, programa i praksi podrške porodici i roditeljstvu Meri Dejli i saradnici (Daly et al., 2015) podršku porodici i roditeljima definišu kao srodne ali različite koncepte. Srodni su jer se u osnovi fokusiraju na staranje o deci i obezbeđenje podrške koja može da unapredi uslove za staranje. Takođe, oba koncepta podršku usmeravaju na kontekst porodice, iako nijedan od njih nije ograničen isključivo određenim porodičnim okruženjem, već se u većoj ili manjoj meri prate varijeteti različitih oblika porodica, kao što su hraniteljske, srodničke, usvojiteljske porodice, jednoroditeljske porodice itd. Podrška roditeljstvu je prema ovom pristupu uži konstrukt od podrške porodici, usredsređena je

na roditelje i roditeljske prakse. Podrška porodici kao šira, odnosi se na porodicu kao društvenu „jedinicu“ i njenu ekološku ravnotežu, odnosno intervencije su usmerene na odnose u porodici i razmenu resursa između članova porodice, a razmatra se i koliko je dobro porodica uklopljena u mreže podrške. Stoga je podrška porodici orijentisana na stabilnost i opšte funkcionisanje porodice, dok je podrška roditeljima više usmerena ka praksama roditeljstva (Daly et al., 2015).

Programi podrške roditeljstvu predstavljaju način za uključivanje porodica, informisanje i pružanje podrške porodici za građenje kompetencija potrebnih za kvalitetno staranje o detetu (Milić Babić, Franc & Leutar, 2014).

Podrška roditeljstvu za cilj ima da pruži porodicama: 1. Informisanje o razvojnim karakteristikama deteta, 2. Informisanje o načinu na koje staratelji mogu da prate i stimulišu razvoj deteta u skladu sa uzrastom, 3. Ukazivanje na značaj odnosa roditelj–dete 4. Ukazivanje na značaj odnosa u porodici i komunikacije unutar porodice, 5. Podršku razvoju roditeljskih znanja i veština, 6. Sigurnost u vlastite roditeljske veštine i zadovoljstvo svojim starateljskim veštinama (Hidalgo, Menéndez, Sánchez & Lorence, 2009).

Podrška roditeljstvu obuhvata univerzalne programe namenjene svim porodicama; selektivne, ciljane programe za porodice sa većim rizikom od nižeg kvaliteta brige, kao i indikovane programe i individualnu podršku roditeljima u onim porodicama gde su deca doživela nasilje (Hidalgo et al., 2009).

Promocija pozitivnog roditeljstva razume se kao srž programa podrške roditeljima. Kao prakse pružanja usluga podrške roditeljima vide se aktivnosti putem medija, programi kućnih poseta, individualni i grupni programi (koji podrazumevaju jednu ili više komponenti, kao što je edukacija, demonstracija uživo i sl.), te višekomponentni, složeni programi koji obuhvataju i povezivanje sa službama i uslugama u zajednici. Čini se da su prakse koje su se prvenstveno temeljile na didaktičkim poukama prevaziđene, budući da se osporava održivost na taj način stečenih kompetencija roditeljstva. Osim edukovanja, pokazuje se, potrebno je i vođenje, isprobavanje i uvežbavanje ponašanja uz adekvatne povratne informacije i intervencije koje razvijaju roditeljsku empatiju prema detetu.

Zajedničke komponente programa podrške roditeljima jesu:

- Sadržaj – šta roditelji uče/rade u skladu sa uzrastom deteta: veštine kojima treba naučiti decu (regulisanje emocija, rešavanje problema i socijalne veštine), veštine za roditelje (regulisanje emocija, rešavanje problema, komunikacija i podrška partnera), igra i empatija roditelj–dete, pohvale i nagrade, postavljanje pravila i nadgledanje, pozitivni i direktni zahtevi, primena nenasilnih metoda kod nepoželjnog ponašanja (ignorisanje, prirodne posledice, logične posledice, pauza);

- Primena – način na koji se uče roditelji: psihoedukacija o prirodi dečjih/podrodičnih problema i razvoja dece, igranje uloga, uvežbavanje ili ponovno odigravanje hipotetičke situacije, vežbe u porodičnom okruženju i upotreba veština ili tehnika, veštine modeliranja ponašanja, pomoćni materijali, uključujući audio-vizuelne materijale, postavljanje ciljeva i pregled napretka (Rodrigo, Almeida, Spiel, & Koops, 2012).

Razlika među ovim programima ogleda se u sledećem:

- Kontekst za pružanje usluga: socijalne službe, škola, dom porodice, dom zdravlja, bolnica;

- Intenzitet: od nekoliko kontakata do brojnih susreta tokom više meseci;
- Format: individualne konsultacije, rad u grupi, onlajn, medijska promocija, modularni programi;
- Očekivani ishodi;
- Osnova za obezbeđenost programa – licenca, franšiza, neprofitni ili profitni okvir (Rodrigo et al, 2012).

Evalutivne studije pokazuju da su, bez obzira na nivo/intenzitet podrške koji program podrške roditeljstvu nudi, zajednički elementi efikasnih programa: kontinuirani susreti tokom određenog vremenskog perioda; zadavanje domaćih zadataka; edukovanje i informisanje, uključujući priliku da porodice iznose svoja iskustva, kao i da povezuju informacije koje dobijaju putem programa sa ličnim iskustvom; korišćenje didaktičkih materijala; igranje uloga i modelovanje; postavljanje ciljeva i evaluiranja napretka (Hidalgo et al, 2009). U inostranstvu većina programa podrške roditeljskim kompetencijama praćena je istraživanjima, pa tako govorimo o dokazano efikasnim programima, odnosno korišćenju programa koji se temelje na naučno-istraživačkim dokazima.

U odnosu na ranije programe, usmerene samo na dete, dolazi do promene fokusa, te se sada podrška usmerava na čitavu porodicu kao na mesto življenja deteta, težeći da se osloni na snage i resurse koje u porodici postoje (Moore et al, 2013). Rezultati meta studije, koja je uključivala oko dvesta programa, pokazali su da programi podrške roditeljstvu, koji podrazumevaju podršku celokupnoj porodici, ostvaruju značajne efekte kako na različite aspekte razvoja deteta (kognitivne, fizičke, emocionalne i socijalne) tako i na procenu nižeg stresa roditeljstva (Rivera, Sotres-Alvarez, Habicht, Shamah, & Villalpando, 2004).

Rezultati istraživanja ukazuju na pozitivne efekte uključivanja u programe podrške roditeljstvu na same kompetencije roditelja za kvalitetno staranje o detetu (Bennett Barlow, Huband, Smailagic & Roloff, 2013; Eira, Roten, El Ghaziri, Favez, & Darwiche, 2020), razvoj deteta (Mejia, Calam & Sanders, 2014; Mendelsonh et al., 2011; Lejiten et al., 2019), kao i odnos roditelj–dete (Magill-Evans, Harrison, Benzies, Gierl, & Kimak, 2007; Thomas & Zimmer-Gembeck, 2007). Istraživanje Svetske zdravstvene organizacije pokazalo je da je uključivanje porodice u programe podrške roditeljstvu ostvarilo efekte na sve aspekte razvoja deteta, ali i na procenu manjeg stresa roditeljstva, češće interakcije staratelj–dete, povećanje broja igrolikih aktivnosti u porodici, kao i na povećanje broja knjiga, igraćaka i drugih materijala za igru i stimulaciju u kući (World Health Organization, 2018).

Kada je u pitanju kreiranje i implementacija programa podrške roditeljstvu temeljenih na naučnim dokazima (eng. evidence-based parenting programs), ono što se vidi kao prednost navedenih praksi jeste mogućnost praćenja faktora koji utiču na uspešnost programa i uticaja, odnosno promena do kojih programi dovode. U inostranstvu već odavno postoji praksa implementiranja programa podrške roditeljstvu koji uključuju monitoring i evaluaciju u nevladnim organizacijama. Rezultati istraživanja koje je obuhvatilo 64 nevladine organizacije, kao pružaoca usluga programa podrške roditeljstvu koji se temelje na naučnim dokazima, pokazuju da upotreba tako kreiranog programa utiče na poštovanje strukture programa, uvid u širu primenljivost samog programa, kao i sam kvalitet usluge koju organizacija pruža (Asgary-Eden & Lee, 2012).

Metodologija

Za potrebe realizacije istraživanja korišćen je kvalitativni nacrt istraživanja. S obzirom na ukazani značaj programa podrške roditeljstvu od najranijih dana deteta, kao i kreiranog konteksta koji otvara mogućnost realizacije navedenih programa, cilj ovog rada predstavlja mapiranje i analiza dostupnih usluga nevladinih organizacije koje pružaju podršku pozitivnom roditeljstvu u Novom Sadu i Beogradu kao velikim urbanim i administrativnim centrima u Republici Srbiji, koji neretko diseminuju svoje programe u ostale delove zemlje, kako bi se procenila dostupnost i način primene savremenih programa podrške deci i porodicama.

Uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja čini jedanaest identifikovanih programa usluga nevladinih organizacija koje realizuju usluge pozitivnog roditeljstva u poslednjih pet godina u Novom Sadu i Beogradu, a koje za cilj imaju jačanje i razvoj kompetencija roditeljstva u pravcu pozitivnog roditeljstva.

Tehnike i procedure prikupljanja podataka

Kao tehnika prikupljanja podataka u istraživanju korišćena je desk analiza, a procedura je podrazumevala dokumentovanje programa za podršku porodici koji su se u vidu usluga odvijali u Srbiji u poslednjih pet godina (2015–2020), na osnovu materijala koji je moguće naći na veb platformama UNICEF-a, MODS-a, CPD, SOS-Dečija sela Srbija i drugih povezanih organizacija koje imaju programe za podršku deci i porodicama. Na dostupnim platformama pretraženi su programi koji su za cilj imali jačanje roditeljskih kompetencija za staranje o detetu, koji su potom dalje analizirani kvalitativno, tematskom analizom.

Tehnike obrada podataka

Kao tehnika obrade podataka prikupljenih istraživanjem korišćena je tematska analiza. Kao indikatori analize korišćeni su sledeći podaci: naziv programa usluge, link/-ovi, cilj programa usluge, ciljevi učenja, ciljna grupa, sadržaj programa usluge, kompetencije koje program usluga razvija, način realizacije, trajanje programa usluge, tehnike obuke / intervencije, broj korisnika usluge, efekti programa usluge.

Rezultati istraživanja

Prikupljeni su podaci o ukupno jedanaest programa usluga nevladinih organizacija koje su se u Novom Sadu i Beogradu pružale od 2015. do 2020. godine, a koje imaju elemente pozitivnog roditeljstva.

Ciljevi analiziranih usluga pokazuju da se nešto više od polovine usluga primarno bavi razvojem veština pozitivnog roditeljstva: tri usluge nazivaju svoj glavni cilj upravo tako, dok pet usluga koristi nešto drugačiju, ali suštinski sinonimnu formulaciju opšteg cilja (jačanje senzitivnosti i podrška odnosa roditelj–dete, za stvaranje kvalitetnog, podsticajnog, zdravog, bezbednog okruženja; jačanje i razvoj roditeljskih kompetencija). Dodatno, dve usluge su namenjene jačanju kompetencija roditelja dece sa smetnjama u razvoju, odnosno imaju za cilj intervencije

podrške ranom razvoju, a jedna usluga je namenjena pripremi za roditeljstvo tokom trudnoće. Sa druge strane, preostalih osam usluga u fokusu imaju uspostavljanje balansa između partnerske i roditeljske uloge, ili su im u fokusu isključivo partnerske relacije.

Ciljevi učenja predstavljani su kroz 46 pojedinačnih ciljeva, koji su tematskom analizom svrstani u nekoliko grupa.

- Roditeljstvo i rani razvoj dece. Najveći broj specifičnih ciljeva učenja navodi se u pogramima koji se bave ranim razvojem (šest posmatranih usluga bavi se podrškom specifičnim aspektima roditeljstva ili grupama dece tokom ranog razvoja). U grupi ovih usluga, informisanje o značaju i načinima stimulacije ranog razvoja najčešće se navodi kao specifičan cilj učenja, dok veliki broj usluga, shodno korisničkoj grupi i problemu koji adresira, navodi značaj igre, čitanja, učešća deteta u porodičnim ritualima, građenje odnosa roditelj–dete i sl.

- Jačanje porodice. U ovu grupu spadaju usluge koje kao svoje ciljeve učenja navode jačanje, odnosno građenje socijalne mreže porodice kao specifičan cilj (pet usluga).

- „Škole“ roditeljstva (četiri od jedanaest usluga) uglavnom se bave jačanjem ili razvojem roditeljskih kompetencija, a samo jedna od usluga eksplicitno navodi specifičan cilj – usvajanje znanja o alternativnim načinima vaspitavanja dece, nasuprot popustljivosti ili fizičkom kažnjavanju.

- Ostale usluge bave se specifičnim temama vezanim za roditeljstvo deci sa smetnjama u razvoju ili slično.

Ciljne grupe posmatranih usluga mogu se označiti kao:

- nespecifične, a univerzalne usluge koje su namenjene svim roditeljima i starateljima (tri usluge),

- uzrasne, selektivne usluge za roditelje i staratelje dece od 0 do 3 godine (četiri usluge) ili 0 do 6 godina (jedna usluga),

- specifične selektivne usluge za parove koji očekuju bebu ili roditelje koji imaju teškoća sa hranjenjem male dece (dve usluge),

- vulnerabilne grupe za selektivne usluge, kao što su porodice dece sa smetnjama u razvoju (sa dodatnim teškoćama ili bez dodatnih teškoća u odgajanju dece) (jedna usluga).

Kompetencije koje roditelji usvajaju tokom posmatranih usluga koje imaju elemente pozitivnog roditeljstva mogu se grupisati na sledeći način:

- Specifična znanja i veštine koje su karakteristične za pozitivno roditeljstvo (razvoj ili građenje odnosa, veštine pozitivne discipline, uspostavljanje granica, izražavanje pozitivnih osećanja, uspostavljanje zdravih navika deteta, odabir vaspitnog stila, prepoznavanje rizika po bezbednost, uključivanje deteta u svakodnevne rutine i rituale porodice) (jedanaest usluga);

- Uočavanje, razumevanje ili odgovaranje na potrebe deteta (jedanaest usluga);

- Građenje ili stvaranje sigurnog i stimulativnog okruženja za dete, odnosno stimulaciju razvoja (jedanaest usluga);

- Znanja o ranom razvoju dece uopšte ili specifične veštine stimulacije razvoja putem dodira, igre, hranjenja, govora, aktivnog provođenja vremena sa detetom (šest usluga);

- Ostale kompetencije su vezane za specifične okolnosti (hraniteljstvo, pripre-

mu za roditeljstvo tokom trudnoće, balans roditeljske i partnerske uloge i sl).

Način realizacije prikazanih usluga je raznolik, što prati savremene trendove u uslugama podrške porodici i roditeljstvu:

- najveći broj usluga koristi grupni rad (devet usluga), gde se grupe roditelja okupljaju radi zajedničkih sadržaja;

- individualno ili sa roditeljskim parom (dve usluge);
- porodica kao okvir za pružanje usluge (dve usluge);
- složeni programi, gde se koriste individualno savetovanje i intervencije, grupno savetovanje, ali i klubovi i radionice (dve usluge).

Trajanje usluga:

- Broj susreta je kod gotovo svih posmatranih usluga jasno definisan, posebno kod programa koji se realizuju u grupi (u pitanju je od pet do deset susreta, koji najčešće traju 1,5 sat);

- Dinamika susreta je takođe definisana kod najvećeg broja usluga (jednom ili dva puta nedeljno tokom predviđenog trajanja usluge);

- Samo nekoliko programa individualizuje trajanje i dinamiku usluge, odnosno navodi da se to usklađuje sa individualnim potrebama korisnika;

- Najkompleksniju dinamiku (zavisno od specifičnih potreba porodice i od faze pružanja usluge) i najduže trajanje (do dvanaest meseci) imaju usluge podrške porodicama sa višestrukim i kompleksnim problemima.

Intervencije koje se koriste u ovim uslugama su mnogobrojne, a najčešće se navode:

- informisanje, potom edukovanje, kao i analiza ličnog iskustva, odnosno životnih priča (jedanaest usluga);

- modelovanje roditeljskih ponašanja ili veština (sedam usluga);

- savetovanje (četiri usluge);

- ostale usluge navode tehnike terapije igrom, vođenu fantaziju, socijalno ogledalo, uključivanje porodica u postavljanje ciljeva, diskrecioni fond, analizu narativa, sekvenci, poruka, vizuelnih narativa, i upućivanje ili uključivanje porodice i/ili deteta na dodatne usluge u zajednici.

Broj korisnika usluga u poslednjih pet godina o kome izveštavaju pružaoci je sledeći:

- polovina, tj. šest od jedanaest usluga ne izveštava o broju korisnika;

- ostale usluge izveštavaju od deset do šezdeset obuhvaćenih porodica.

Efekti usluga koje su posmatrane tokom ovog pregleda najčešće nisu ispitivani:

- podatak da nisu organizovane evaluacione studije zabeležen je kod osam od jedanaest posmatranih usluga;

- jedna usluga izveštava o rezultatima monitoringa (gde se beleži da je program uticao na samopouzdanje roditelja i na uočavanje značaja svakodnevnih situacija kao prilika za stimulaciju razvoja);

- četiri usluge izveštavaju o razvoju roditeljskih veština; pozitivnim promenama u obrazovanju, ponašanju, higijeni, ishrani, prepoznavanju i ispoljavanju emocija, spremnosti deteta da preuzme odgovornost, smanjenom roditeljskom stresu, većoj otvorenosti roditelja ka uslugama u zajednici.

Diskusija

Na osnovu dobijenih rezultata analize usluga nevladinih organizacija u Novom Sadu i Beogradu možemo uočiti da je više od polovine programa usmereno na porodicu kao celinu, dok se ostali programi bave vezom između bračne/partnerske i roditeljske uloge. Nalazi idu u prilog trendovima u oblasti, koji govore da se fokus programa podrške pomerio sa deteta na celokupnu porodicu (Moore et al., 2013), kao i rezultatima istraživanja koji pokazuju da ovako realizovani program postižu bolje i dugoročnije efekte (Rivera et al., 2004; WHO, 2018), uprkos distinkciji koje se prave između konstrukata podrške porodici i podrške roditeljstvu. Navedeni nalazi svakako ističu važnost razumevanja procesa koji proizilazi iz različitih domena porodičnog funkcionisanja, kao što su partnerski, bračni i roditeljski, i njihovog međusobnog preplitanja. Nalazi sugerišu da su targetirani, selektivni programi podrške svakako važni i neophodni za one porodice gde postoji potrebna podrška u domenima bračnog i partnerskog funkcionisanja, kako bi se izgradila polazna osnova za razvoj i unapređenje kompetencija pozitivnog roditeljstva. U prilog govore i rezultati istraživanja da su analizirane usluge nevladinih organizacija uglavnom usmerene na roditeljstvo i rani razvoj dece, dok postoje i specifične usluge koje se bave pripremom za roditeljstvo i partnerskim odnosima. Ovakvi rezultati govore nam da se u Republici Srbiji prepoznaje važnost ulaganja u najraniji period života deteta, kao trenutak odrastanja kada se za dete odvijaju najvažnije i najbrže promene (Britto et al., 2017), kao i ekonomsku isplativost ovakvih programa kasnije (Small et al., 2009).

Veštine, koje usluge imaju za cilj da razviju, idu u prilog savremenim trendovima i nalazima istraživanja u inostranstvu o sadržaju dokazano efikasnih programa (Hidalgo et al., 2009; Rodrigo et al., 2012). Uočava se da nevladine organizacije u navedenim lokalnim zajednicama, sa jedne strane, prepoznaju razvoj ili građenje odnosa, prepoznavanje i odgovaranje na potrebe deteta, veštine pozitivne discipline, uspostavljanje granica, izražavanje pozitivnih osećanja, uspostavljanje zdravih navika deteta, odabir vaspitnog stila, prepoznavanje rizika po bezbednost, uključivanje deteta u svakodnevne rutine i rituale porodice, kao ključne veštine pozitivnog roditeljstva. Sa druge strane, prepoznaje se važnost razumevanja roditeljskog mentalnog zdravlja i stresa u različitim porodičnim ulogama koje se mogu preletiti na roditeljsku i ometati uspešno funkcionisanje, pa samim tim i ostvariti negativni efekat na sam razvoj deteta.

Kada su u pitanju različiti nivoi usluga, uočava se da aktuelno postoji spektar nivoa usluga (univerzalne, selektivne, indikovane) i ciljnih grupa koje imaju elemente pozitivnog roditeljstva. Nalazi nam sugerišu da se u navedenim lokalnim zajednicama prepoznaje važnost odgovaranja na različite potrebe porodica, te se kreiraju usluge koje nude porodicama opšta, informativna znanja namenjena svim porodicama iz opšte populacije, do specifičnih usko definisanih programa, koji su namenjeni porodicama koje se mogu suočavati sa različitim faktorima rizika po kvalitet staranja o detetu, pa samim tim i različitim potrebama za podrškom (Hidalgo et al., 2009).

Analizirane usluge najčešće sadrže informativni i edukativni nivo podrške, dok samo mali broj usluga obuhvata modelovanje veština roditelja koje kreiraju kon-

tekst za razvijanje veština pozitivnog roditeljstva. Većina usluga koristi tehniku edukovanja i informisanja roditelja. Navedeni rezultati ukazuju da, za razliku od programa u inostranstvu na kojima su rađene studije i pokazani elementi programa koji doprinose efikasnosti (Hidalgo et al, 2009; Rodrigo et al, 2012), kod nas praksa modelovanja i praćenja razvoja veština još uvek nije razvijena u dovoljnoj meri, te se javlja samo u sporadičnim programima, dok se ostali programi uglavnom usmeravaju na podučavanje. Dobijeni nalazi oslikavaju generalnu kulturu i praksu u našoj zemlji, koja je usmerena na sticanje znanja, dok je samo praktikovanje veštine u senci, na svim nivoima formalnog i neformalnog obrazovanja. Ovakva situacija iziskuje promene u vidu razumevanja procesa učenja, od jednosmernog prenošenja znanja do dinamičnog procesa, gde su svi agensi aktivni i imaju prilike da istražuju i praktikuju kompetencije predviđene ciljevima programa. Sa druge strane, način realizacije samih usluga prati savremene trendove u oblasti, te se usluge realizuju najčešće u grupama roditelja, pri čemu nekoliko programa kombinuje različite načine realizacije, uključujući i individualne susrete. Trajanje usluge ukazuje na visoku struktuiranost ovih intervencija, što je takođe u skladu sa savremenim trendovima u oblasti (Hidalgo et al., 2009; Asgary-Eden & Lee, 2012; Rodrigo et al., 2012). Postojanje strukture omogućava bolje pripremanje realizatora usluge, ali i kreira kontinuitet i predvidivost samih korisnika usluga, što doprinosi kako grupnoj koheziji, grupnoj dinamici, tako i većoj spremnosti za usvajanja kompetencija pozitivnog roditeljstva. Može se uočiti da smo kao zemlja na neki način otvoreniji za uvažavanja tehničkih aspekata dokazano efikasnih programa, dok je potrebno mnogo više investiranja u veštine realizovanja programa koji će se zasnivati na modelovanju i kontinuiranom praćenju razvoja kompetencija roditelja.

Pored navedenog, ono što nedostaje uslugama nevladinih organizacija u Novom Sadu i Beogradu jeste kontinuirano praćenje broja korisnika usluga i evaluacija usluga i programa, što za posledicu ima nedostatak uvida u efekte primenjenih usluga. Ukoliko zagovaramo praksu temeljenu na naučnim dokazima, neophodno je sistematsko uvođenje monitoringa usluga, kao sastavnog dela usluga koje se pružaju kako u okviru nevladinih organizacija tako i vladinih.

Zaključak

Na osnovu analize programa možemo uočiti da nevladine organizacije kao pružaoci usluga u Novom Sadu i Beogradu pretenduju da koriste savremena naučna saznanja i prate aktuelne trendove u oblasti podrške roditeljstvu kako bi kreirali programe podrške. Stoga, kao pozitivne aspekte analiziranih programa svakako treba istaći činjenicu da se realizuju putem kontinuiranih susreta tokom određenog vremenskog perioda, koriste metodu zadavanje domaćih zadataka, edukovanje i informisanje, pretenduju da kreiraju prilike da porodice iznose svoja iskustva, kao i da informacije koje dobijaju putem programa povezuju sa ličnim iskustvom. Ono što se takođe može videti kao pozitivan aspekt analiziranih programa jeste da imaju tendenciju da ostvare efekte na celoviti razvoj deteta, ali i na stres roditeljstva (da ga smanje), interakcije staratelj–dete (da ih učine frekventnijim), kao i na broj igrolikih aktivnosti u porodici (da ih poveća). Takođe, učestvovanje u analiziranim

programima ima za cilj da kod roditelja razvije kompetencije kvalitetnog staranja o detetu, koje imaju karakteristike pozitivnog roditeljstva.

Sa druge strane, negativni aspekti programa jesu nedovoljno dostupne usluge svim porodicama, loše promovisanje i oglašavanje, kao i izostanak kontinuiranog monitoringa i praćenja efekata samih programa. Aktuelno, nemamo jasnu sliku o tome šta navedene usluge zaista postižu u domenu unapređenja kompetencija roditelja, pa samim tim ni kakve to posledice ima po sam razvoj deteta. Takođe, izostaje i informacija o tome koji to elementi programa i na koji način doprinose efikasnosti intervencija i doseganju ciljeva programa podrške roditeljstvu. Radi unapređenja ovog aspekta dostupnih programa moglo bi se predložiti korišćenje evaluacije programa na temelju test-retest metoda istraživanja. Takvi nalazi dali bi jasan uvid u elemente koji doprinose efikasnosti programa, kao i podatke koji se mogu koristiti u zagovaranju značaja ovakvih programa i potrebe za finansiranjem većeg broja usluga podrške roditeljstvu.

Na kraju, možemo zaključiti da su lokalne zajednice u urbanim i administrativnim centrima, kao što su Novi Sad i Beograd, prepoznale značaj programa podrške kao i pozitivno roditeljstvo za celokupan razvoj deteta. Međutim, takvi program se još uvek realizuju za mali, gotovo simboličan broj korisnika, ukoliko uzmemo u obzir broj porodica koje žive na teritoriji navedenih gradova. Pored toga, nije jasna slika ni dostupnosti usluga, odnosno načina na koji porodice dolaze do njih, jer programi nisu transparentni u tom pogledu. Na osnovu toga, možemo zaključiti da je potrebno obezbediti znatno veću dostupnost i vidljivost usluga svim porodicama, kao i dostupnost ovakvih programa u drugim, manjim lokalnim zajednicama, što podrazumeva i stabilno finansiranje programa. Takođe, zagovaranje i informisanje šire javnosti o značaju kvaliteta staranja i najranijeg perioda života predstavlja važne korake u kreiranju konteksta za razvoj kompetencija pozitivnog roditeljstva i ostvarivanja najboljeg interesa za svako dete.

Zahvalica: Istraživanje je realizovano u okviru projekta „Pozitivno roditeljstvo“ koji sprovodi Centar za prava deteta uz finansijsku podršku Evropske unije (program Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava u Srbiji) i u okviru COST akcije „The Pan-European Family Support Research Network: A bottom-up, evidence-based and multidisciplinary approach“.

Literatura:

- Asgary-Eden, V., & Lee, C. M. (2012). Implementing an evidence-based parenting program in community agencies: What helps and what gets in the way? *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 39(6): 478–488.
- Amato, P. R., & Fowler, F. (2002). Parenting practices, child adjustment, and family diversity. *Journal of marriage and family*, 64(3): 703–716.
- Aunola, K., & Nurmi, J. E. (2005). The role of parenting styles in children's problem behavior. *Child development*, 76(6): 1144–1159.
- Bennett, C., Barlow, J., Huband, N., Smailagic, N., & Roloff, V. (2013). Group-based parenting programs for improving parenting and psychosocial functioning: A systematic review. *Journal of the Society for Social Work and Research*: 4(4), 300–332.
- Black, M. M., Walker, S. P., Fernald, L. C., Andersen, C. T., DiGirolamo, A. M., Lu, C., ... & Devercelli, A. E. (2017). Early childhood development coming of age: science through the life course. *The Lancet*, 389(10064): 77–90.
- Britto, P. R., Lye, S. J., Proulx, K., Yousafzai, A. K., Matthews, S. G., Vaivada, T., ... & Lancet Early Childhood Development Series Steering Committee. (2017). Nurturing care: promoting early childhood development. *The Lancet*, 389(10064): 91–102.
- Council of Europe (2006), *Recommendation of the Committee of Ministers to member states on policy to support positive parenting*. As of 30 March 2013: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1073507&Site=CM>
- Čudina-Obradović, M., & Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. *Revija za socijalnu politiku*, 10(1): 45–68.
- Daly, M., R. Bray, Z. Bruckauf, J. Byrne, A. Margaria, N. Pečnik, and M. Samms-Vaughan (2015). Family and Parenting Support: Policy and Provision in a Global Context. Florence: *Innocenti Insight*, UNICEF Office of Research.
- Deater-Deckard, K., & O'Connor, T. G. (2000). Parent-child mutuality in early childhood: Two behavioral genetic studies. *Developmental psychology*, 36(5): 561–570.
- Dolan, P. N. Zegarac, N., Arsic, J. (2020). Family Support as a right of the child. *Social Work and Social Sciences Review*, Vol 21, No 2: 8–26.
- Duncan, G. J., Brooks-Gunn, J., & Klebanov, P. K. (1994). Economic deprivation and early childhood development. *Child development*, 65(2), 296–318.
- Geens N. & Vandenbroeck M. (2012) The (ab)sense of a concept of social support in parenting research: a social work perspective. *Child and Family Social Work*, 19: 491–500.
- Hidalgo, S., Menéndez, J., Sánchez, B. & Lorence, L. Jiménez (2009) La intervención con familias en situación de riesgo psicosocial. *Aportaciones desde un enfoque psicoeducativo*. *Apuntes de Psicología*, 2: 413–426.
- Fuligni, A. J., & Zhang, W. (2004). Attitudes toward family obligation among adolescents in contemporary urban and rural China. *Child development*, 75(1): 180–192.
- Eira Nunes, C., de Roten, Y., El Ghaziri, N., Favez, N., & Darwiche, J. (2020). Co-parenting programs: A systematic review and meta-analysis. *Family Relations*: 1–19.
- Kendler, K. S., Sham, P. C., & MacLean, C. J. (1997). The determinants of parenting: an epidemiological, multi-informant, retrospective study. *Psychological medicine*, 27(3): 549–63.
- Kendler, K. S., & Baker, J. H. (2007). Genetic influences on measures of the envi-

- ronment: a systematic review. *Psychological medicine*, 37(5): 615–626.
- Leijten, P., Gardner, F., Melendez-Torres, G. J., Van Aar, J., Hutchings, J., Schulz, S., ... & Overbeek, G. (2019). Meta-analyses: Key parenting program components for disruptive child behavior. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 58(2): 180–190.
- Magill-Evans, J., Harrison, M. J., Benzies, K., Gierl, M., & Kimak, C. (2007). Effects of Parenting Education on First-Time Fathers' Skills in Interactions with Their Infants. *Fathering: A Journal of Theory, Research & Practice about Men as Fathers*, 5(1): 42–57.
- Milić Babić, M., Franc, I., & Leutar, Z. (2013). Iskustva s ranom intervencijom roditelja djece s teškoćama u razvoju. *Ljetopis socijalnog rada*, 20(3): 453–480.
- Mejia, A., Calam, R., & Sanders, M. R. (2012). A review of parenting programs in developing countries: opportunities and challenges for preventing emotional and behavioral difficulties in children. *Clinical child and family psychology review*, 15(2): 163–175.
- Mendelsohn, A. L., Dreyer, B. P., Brockmeyer, C. A., Berkule-Silberman, S. B., Huberman, H. S., & Tomopoulos, S. (2011). Randomized controlled trial of primary care pediatric parenting programs: effect on reduced media exposure in infants, mediated through enhanced parent-child interaction. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 165(1): 42–48.
- Moore, J. E., Bumbarger, B. K., & Cooper, B. R. (2013). Examining adaptations of evidence-based programs in natural contexts. *The Journal of Primary Prevention*, 34(3): 147–161.
- Neiderhiser, J. M., Reiss, D., Pedersen, N. L., Lichtenstein, P., Spotts, E. L., Hansson, K., ... & Elthammer, O. (2004). Genetic and environmental influences on mothering of adolescents: a comparison of two samples. *Developmental psychology*, 40(3): 335–351.
- Plomin, R., DeFries, J. C., McClearn, G. E., & McGuffin, P. (2000). *Behavioral Genetics* (Worth, New York).
- Rivera, J. A., Sotres-Alvarez, D., Habicht, J. P., Shamah, T., & Villalpando, S. (2004). Impact of the Mexican program for education, health, and nutrition (Progresa) on rates of growth and anemia in infants and young children: a randomized effectiveness study. *Jama*, 291(21): 2563–2570.
- Rodrigo, M. J. Almeida, A., Spiel, C. & Koops, W. (2012): Introduction: Evidence-based parent education programmes to promote positive parenting, *European Journal of Developmental Psychology*, 9(1): 2–10.
- Small, S. A., Cooney, S. M., & O'connor, C. (2009). Evidence-informed program improvement: using principles of effectiveness to enhance the quality and impact of family-based prevention programs. *Family Relations*, 58(1): 1–13.
- Thomas, R., & Zimmer-Gembeck, M. J. (2007). Behavioral outcomes of parent-child interaction therapy and Triple P – Positive Parenting Program: A review and meta-analysis. *Journal of abnormal child psychology*, 35(3): 475–495.
- Unicef (1991). *Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta*. Beograd: UNICEF.
- Verhoeven, M., Junger, M., Van Aken, C., Deković, M., & Van Aken, M. A. (2007). Parenting during toddlerhood: Contributions of parental, contextual, and child characteristics. *Journal of Family Issues*, 28(12): 1663–1691.

Miljana Marić Ognjenović
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
Sanja Polić Penavić
Faculty of Political Sciences, University of Belgrade
Nevenka Žegarac
Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

IMPLEMENTATION OF THE POSITIVE PARENTING SUPPORT PROGRAM OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN NOVI SAD AND BELGRADE

Abstract: The aim of this paper is to map and analyze the programs of support for positive parenting, which are implemented within the non-governmental sector in the local communities of Belgrade and Novi Sad, in order to assess the availability of modern family support programs. A search on the platforms of UNICEF, MODS, CPD, SOS Children's Villages Serbia mapped eleven programs, which were analyzed using desk analysis. Based on the indicators used, the results show that the non-governmental sector in these local communities provides positive parenting services aimed at strengthening and developing parenting competencies, and includes skills to encourage parent/foster carer-child relationship, education and discipline, recognizing and responding to the child's needs, as well as stimulating the child's development. The programs are mostly implemented in a group of parents / foster carers lasting several weeks, contain an educational and experiential part and are based on teaching, while more intensive interventions are often not used. Data on the effects of the program and the number of users are mostly missing. Based on the obtained results, it can be concluded that within non-governmental organizations, efforts are being made to develop and improve the skills of positive parenting, which is in line with social policies and the importance of positive parenting for the best interest of the child. However, there is a lack of program evaluation and continuous monitoring to develop evidence-based practice.

Key words: positive parenting, parenting competence, support programs, non-governmental sector, desk analysis